

5. Чунихина Т. Современная корпорация в экономической системе / Т. Чунихина // Управление развитием социально-экономических систем: стабильное экономическое развитие. Ч. 4. Пр. VI междунар. науч. конф. – Донецк : ДонГУ, 2005. – 368 с.
6. Чунихина Т. Корпорация в социально-экономическом развитии страны : история теории и современная практика / Т. Чунихина, Л. Дмитриченко // Вісник Донбаської машинобудівної академії. – 2008. – № 1 (11). – С. 221–227.
7. Агужен Г. А. Стратегия предприятия в условиях реформирования экономики : реализация и проблемы / Г. А. Агужен. – Донецк : ИЭП МАН Украины, 1995. – 202 с.
8. Ерохин С. А. Структурная трансформация национальной экономики (теоретико-методологический аспект) / С. А. Ерохин. – К. : Мир знаний, 2002. – 528 с.
9. Neill T. The Rise and Decline of Liberalism. Milwaukee : Bruce Publishing Company, 1953, p. 16–30; Gray J. Liberalism. Second edition. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1995, p. XI–XIII; Eccleshal R. British Liberalism : Liberal Thought from 1640s to 1980 s. London, New York : Longman, 1987, p. 4–7; Holmes S. The Anatomy of Antiliberalism. Cambridge (Mass), London : Harvard University Press, 1993, p. 3–4.
10. Губин Е. П. Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе / Е. П. Губин. – М. : Юрист. – 1999. – 248 с.
11. Чунихина Т. С. Корпорация как экономический субъект : взаимодействие с внешней средой / Зб. тез. I Міжнар. наук.-практ. конф. “Економіка та фінанси в умовах глобалізації : досвід, тенденції та перспективи розвитку”. – Т. III / Т. С. Чунихина. – Макіївка, 2009. – 323 с.

УДК 330.3

О. О. ШЕВЧЕНКО

Донбаська державна машинобудівна академія

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджені екзогенні та ендогенні чинники фінансово-економічної кризи, проаналізована загальна циклічність економічного розвитку, запропоновані шляхи виходу економіки країни з кризи та створення умов для забезпечення економічного зростання.

Investigated exogenous and endogenous factors of financial crisis, analyzed the total cycle of economic development, offered a way out of the country's economic crisis and create conditions for economic growth.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, екзогенні та ендогенні чинники, циклічність економічного розвитку, економіка знань.

Постановка проблеми. Починаючи з другого півріччя 2008 року в країні значно погіршилась макроекономічна ситуація. Це є закономірним результатом як світової кризи так і суперечливої політики уряду нашої держави. Загалом, світова фінансова криза, що вже сьогодні переходить в глибоку економічну та торкається всіх без винятку секторів економіки, формує ряд питань перед економічною теорією. Потрібно констатувати той факт, що сучасні економічні теорії, які базуються на неокейнсіанських, неокласичних та інституційних принципах та підходах не спроможні відповісти на питання щодо причин, а головне наслідків цієї кризи. У зв'язку з цим виникає досить серйозна науково-практична проблема, яку модель та механізми соціально-економічного розвитку треба використати для того, щоб передбачити та дещо запобігти наслідкам цієї кризи.

Очевидно, що не існує універсальної моделі економічного розвитку і соціально-економічного прогресу, і кожна країна повинна рухатись тим шляхом, що найбільше відповідає її історичним, політичним і культурним традиціям. Фундаментальною стратегічною метою України є побудова суспільства європейського рівня і європейського типу, а також і соціально орієнтованої ринкової економіки європейського зразка. Однак, на даний час, це потребує не тільки підвищення інноваційних показників розвитку національної економіки, зниження впливу тіньового сектору (рівня тінізації економіки країни), формування економіки знань. Ефективний розвиток національної економіки, зокрема детермінанти інтеграційного та глобалізаційного стану, вимагає послідовного застосування різноманітного інструментарію економічного регулювання, глибокого аналізу умов розвитку, підвищення рівня конкурентоспроможності країни під час світової фінансово-економічної кризи. Вичерпання чинників екстенсивного економічного розвитку обумовлює постійну посилену увагу до пошуку нових чинників прискорення економічної динаміки, які можуть бути співвіднесені з сучасним рівнем розвитку світової економіки. Слід визнати, що криза є закономірним етапом розвитку економіки. Її головними ознаками є падіння обсягів національного виробництва, скорочення рівня зайнятості та виникнення циклічного безробіття, зменшення доходів усіх суб'єктів економіки тощо. Попри це, криза не лише передбачає неймовірно великі втрати та випробування, а й містить у собі конструктивний потенціал. Економічні суб'єкти змушені зосереджуватися на перспективі модернізувати виробництво, застосовувати нові технології. Якщо стратегічний курс розвитку економіки коригуватиметься з урахуванням конструктивного елементу кризи, то економіка має майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми стратегії розвитку національної економіки, зокрема, його циклічності цікавлять багатьох вчених. Фундаментальні дослідження, присвячені вивченню цих питань, знайшли відображення в роботах В. Гейця [3], Б. Данілішина [4], С. Єрохіна [5], Л. Федулової [8, 9] та ін.

Формулювання цілей статті. Не дивлячись на велике розмаїття досліджених наукових проблем, присвячених аналізу розвитку національної економіки, деякі питання і на цей час залишилися маловивченими та невирішеними навіть в теоретичному аспекті. Перш за все відчувається відсутність комплексних економічних розробок питань впливу світової кризи за умов розвитку економіки знань. Саме всі ці обставини визначили вибір теми статті, її логіку та структуру.

Метою статті є дослідження впливу світової фінансово-економічної кризи на стан та перспективи розвитку національної економіки за умов формування економіки, що базується на знаннях.

Виклад основного матеріалу. Нині глобальна економіка піддається цілому ряду мультиплікативних шоків, негативний вплив яких до кінця ще не проявився. Це вносить значну невизначеність у перспективи глобального зростання в короткостроковий період і свідчить про безпрецедентний (з часів Великої депресії) характер кризових явищ. Сьогодні вже зрозуміло, що високий рівень глобалізації та взаємозв'язку фінансових ринків, так само як і провали в їх регулюванні, сприяли тому, що локальна криза в одному окремому фінансовому сегменті, а саме на ринку американської іпотеки, у відносно короткий термін переросла у глобальну фінансову кризу. У 2008 р. кризові явища набули повномасштабного характеру, вплинувши на багато країн з відкритою економікою. Криза ліквідності і довіри – основні наслідки досі триваючих потрясінь на фінансових ринках. Обвал котирувань на глобальному ринку акцій та облігацій спричинив значні збитки у фінансовому секторі і підірвав платоспроможність банківських інститутів по всьому світу. На лоні зростаючих ризиків і вартості кредитування світова економіка зіткнулася з нестачею фінансування. Черета банкрутств універсальних та інвестиційних банків посяла недовіру на ринку: клієнти перестали довіряти банкам, банки перестали довіряти один одному. Глобальний ринок міжбанківського кредитування практично зупинився [5, с. 124]. Криза у фінансовому секторі швидко поширилася на реальну економіку. Жорсткість умов кредитування, високі збитки та борги приватного сектора – фактори, що перешкоджають економічній активності. У багатьох країнах зростає безробіття, знижується приватне споживання та інвестиційна діяльність. Наймогутніші світові економіки, ЄС та США, увійшли в стадію економічної рецесії.

Перш ніж прогнозувати можливі наслідки кризи для економіки України, необхідно проаналізувати причини та основні ознаки світової економічної кризи. Адже національна економічна система, що достатньо інтегрована у світове господарство, не могла залишитися осторонь світових процесів. Порушення макроекономічної стабільності на зовнішніх ринках знайшло відгук у внутрішніх процесах в Україні.

Причинами виникнення сучасної світової економічної кризи є:

- загальна циклічність економічного розвитку;
- іпотечна криза;
- “перегрів” фондового та кредитного ринків;
- зростання світових цін на сировину, в тому числі на нафту.

Світова економічна криза 2007–2008 років пройшла декілька етапів у своєму розвитку.

Перший етап розпочався у 2007 р. у США. Безпосереднім попередником світової економічної кризи 2008 р. була іпотечна криза у США, перші ознаки якої з'явилися ще наприкінці 2006-го у формі скорочення продажів нерухомості. На початку 2007 р. вона переросла у кризу високоризикових іпотечних кредитів, тобто іпотечного кредитування осіб з низькими доходами. Згодом проблеми з кредитуванням відчули й надійні позичальники. Внаслідок 20 %-го падіння цін на нерухомість американські власники житла збідніли майже на 5 трильйонів доларів. Відомий американський фінансист Джордж Сорос визначив роль “іпотечної мильної бульбашки” як “лише спускового механізму, який призвів до того, що лопнула більша бульбашка” [4, с. 7]. Згодом на світових ринках цінних паперів відбулося перше падіння фондових індексів провідних інвестиційних банків та фінансових компаній. За таких обставин спекулятивний капітал, що шукає стабільні ринки з найвищими прибутками, перейшов із ринків розвинених країн до країн з економіками, що розвиваються, які продовжували демонструвати високі темпи зростання та прибутковості. За оцінками фінансових експертів, співвідношення ризику та прибутковості в таких країнах було досить привабливе. Як наслідок, у 2007 р. фондові ринки цих країн продемонстрували зростання – лідерами стали Китай і Україна.

Другий етап стартував на початку 2008 р., коли падіння фондових ринків світу зумовило переорієнтацію фінансових потоків із одних активів в інші, зокрема – на сировинні та енергетичні. Ці активи стали більш привабливими, що одразу стимулювало істотне зростання цін на сировинні ресурси. За підсумками січня–липня 2008 року, ціна на метал у середньому за вісьмома регіонами світу зросла майже на 81 %, вартість нафти марки Brent – на 32 %, ціни на пшеницю (США, FOB) зросли в середньому на 79 % [6, с. 66]. Якщо у січні 2008 р. середня ціна на нафту перевищила 100 дол. за барель, то в другій декаді липня того ж року ціна нафти марки WTI досягла рекордних за всю історію 147,27 дол. за барель, після чого розпочалося зниження ціни – до 61 дол. за барель у жовтні та 51 дол. за барель вже у листопаді. Високі ціни на нафту та бензин цілком очевидно призвели до падіння попиту на автомобілі: у серпні 2008 р. продаж автомобілів у Європі скоротився на 16 %, у США – на 26 %, в Японії – на 5,3 %. Це спричинило зменшення обсягів виробництва металу та скорочення робочих місць в автомобільній промисловості та суміжних галузях. Таким чином, зростання цін на сировинні ре-

сурси почало приносити великі економічні втрати та наближувати світову економіку до стагфляції. На тлі другої хвилі світової фінансової кризи не залишився осторонь світових процесів й український фондовий ринок. Індекс Першої фондової торговельної системи (ПФТС) за сім місяців 2008 р. втратив 43,5 % своїх позицій [6, с. 70]. Зниження вартості цінних паперів демонстрували майже всі підприємства, які входять до котирувального списку ПФТС. Це пов'язано, головним чином, із виходом з українського ринку, як і зі світового, частини іноземних інвесторів, так званих спекулянтів, а також із нестабільною політичною ситуацією в Україні. Тобто в економіці України при вільному перетоку капіталу спостерігалися цілком ринкові тенденції пошуку надприбутків, що в умовах посилення сировинної орієнтації на світових ринках відповідно посилило на етапі другої хвилі експортну та сировинну складові вітчизняної економіки.

Третій етап світової кризи спостерігається з початку 2009 р. Першим наслідком цього етапу стала серія банкрутств провідних світових фінансових компаній. Іпотечна криза 2007 р. у США та всі наступні події спровокували у вересні 2008 р. кризу ліквідності світових банків: вони припинили видачу кредитів.

Головними причинами економічної кризи в Україні, на наш погляд, є: загальна циклічність економічного розвитку; світова фінансова криза, що позначилася і на вітчизняному фінансовому секторі; слабкість банківського сектора; невиправдане зростання боргових зобов'язань; зменшення світового попиту на продукцію українського експорту; популістська економічна політика українського уряду.

Для вироблення рішень, які справді дозволять пом'якшити вплив світової кризи на економіку України, спочатку необхідно проаналізувати, через які канали здійснюватиметься негативний вплив. Загальна циклічність економічного розвитку – це єдина закономірна і спільна з іншими країнами світу ознака. Решта ознак специфічна саме для України.

Основні екзогенні чинники що вплинули на формування кризових явищ: світове падіння попиту на металургійну продукцію більш, ніж в 2 рази потягнуло за собою значне падіння ціни. Внаслідок цього значно скоротилася частка експорту і відповідно валютних надходжень, відповідно зменшилися обсяги виробництва, на міжбанку зріс попит на долар і курс змінювався з 5,6 у вересні на 6,8 у листопаді, на 10,0 у другій половині грудня та з кінця січня 2009 року стабілізувався на рівні 8,3 грн за 1 долар США, [1, с. 27]. Вагомою причиною кризи в Україні є її інтеграція в світову економіку – близько 60 % ВВП країни. Основні внутрішні чинники: поштовхом стала інформація про зниження надійності вкладів у Промінвестбанку, що потягнуло за собою різкий відтік вкладів у нього. Паралельно почав рости відтік коштів (дострокові зняття депозитів) і у інших банках. Обсяг відтоку сягнув 6–7 млрд доларів США за тиждень, після чого нацбанк своєю постановою обмежив дострокові зняття депозитів і видачу кредитів. Зроблено це було для запобігання кризи ліквідності банків та їх банкрутства. Внаслідок цього припинилося кредитування іпотеки і будівництва, що практично звело попит до нуля. Далі почалось зниження цін на нерухомість. З метою стабілізації фінансового ринку та допомоги комерційним банкам, Національний банк України залучив 16,5 млрд дол. США кредиту від Міжнародного валютного фонду. В листопаді урядом було залучено кредит в розмірі 3 млрд гривень для покриття бюджетного дефіциту. Показники – ВВП: 2008 р. – 6,4 %, 2009 р. – 2,5; інфляція: 2008 р. – 25,3 %, 2009 р. – 18,8 %, поточний рахунок платіжного балансу: 2008 р. – -7,2 %, 2009 р. – -9,2 % [1, с. 29].

До причин внутрішніх належать: висока інфляція (за деякими оцінками, офіційний рівень інфляції вже не відображає реального стану речей, оскільки у споживчому секторі економіки ціни з початку року виросли в середньому на 35 %), зниження темпів економічного зростання, вкрай низька інноваційна активність, недостатні темпи реалізації проектів з модернізації промисловості (зокрема, в сфері енергозбереження), слабка розвиненість виробничої та ринкової інфраструктур, хронічний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу.

Таким чином, тільки простий перелік указаних чинників, навіть без прив'язки до світової кризи, на штовхує на висновок: економіка України перебуває в стані, м'яко кажучи, дуже далекому від ідеалу. Коли до зовнішніх викликів і внутрішніх проблем додати політичне протистояння й відсутність бюджету (а відтак, неможливість держави мінімізувати наслідки кризи за допомогою бюджетно-податкових важелів впливу), стає зрозуміло, що ситуація дуже непростя.

Наслідки для окремих країн, що розвиваються, таких як Україна, які на хвилі кризи зіткнулися з девальвацією національної валюти та відтоком капіталу, можуть виявитися ще більш тяжкими. Зволікання з реалізацією структурних реформ (такими як повномасштабна приватизація, зниження податкового тиску на бізнес, скасування мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення, спрощення дозвільних процедур відкриття бізнесу та його ліквідації) та розбалансована макроекономічна політика знижують імунітет економіки до зовнішніх і внутрішніх шоків. Сьогодні уряди багатьох країн світу роблять активні дії для пом'якшення наслідків кризи. Впроваджуються масштабні антикризові заходи для стабілізації ситуації на фінансових ринках і підтримки реального сектору економіки. У таких стресових умовах розуміння політиками, бізнес-лідерами і суспільством в цілому фундаментальних факторів, що забезпечують стійке економічне зростання в тій чи іншій країні, має принципове значення.

Зниження темпів економічного зростання США та інших країн світу може спричинити нову хвилю посилення протекціоністських заходів в зовнішній політиці країн світу в цілому. На думку спеціалістів ОЕСР ВВП ЄС знижується одночасно із зниженням ВВП в решті розвинених країн світу і така тенденція спостерігається вперше з часів Другої світової війни. Стабілізація економіки прогнозується лише в третьому кварталі 2009 року [2, с. 31]. В цілому економічний спад носить несиметричний характер: економіки країн, що розвива-

ються, зазнали значно менших втрат, ніж розвинуті країни. Згідно з прогнозом 2013 р. країни, що мають динамічні економіки – такі як Китай та Індія, володітимуть 50 % світового ВВП [2, с. 34]. Для порівняння: темпи економічного зростання Китаю впродовж наступних п'яти років становитимуть в середньому 9 %, в Індії аналогічний показник становитиме 8 % в рік, в той час як в США, Великобританії та країнах Єврозони темпи щорічного економічного зростання прогноуються на рівні 2 % [3, с. 57]. США і надалі залишатиметься світовим економічним лідером, проте частка США в світовому ВВП зменшиться з теперішніх 21,3 % до 18,8 % в 2013 р. [3, с. 62].

Таким чином, вірогідним є те, що впродовж наступних п'яти років ситуація на світовій арені зміниться на користь Китаю, який, забравши першість лідерства у ЄС, стане другою світовою економікою після США, Індія та Японія розділять четверте місце, а частка країн БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) у світовому ВВП досягне 26,5 % [5, с. 382]. Згідно прогнозу експертів [7, с. 38] в 2025 році позиції країн-лідерів виглядатимуть наступним чином: США, Китай, Європа, Індія, Японія, Росія. Цьому сприятиме підвищений попит на нафту, проте роль США послабиться внаслідок наукового прогресу в інших країнах та посилення ролі збройних сил. Міждержавні конфлікти будуть зумовлені стратегічною конкуренцією між цими державами в сфері торгівлі, інвестицій та інновацій [9, с. 47].

Для подолання глобальної кризи Єврокомісія виділила 200 млрд дол. та розробила “план підйому” економіки ЄС. Відомо, що даний план передбачає жорсткий контроль бюджетних коштів, скорочення податків, зниження ставки ПДВ для окремих галузей, зниження облікової ставки Європейського центрального банку та адміністративного тиску на бізнес, фінансування інфраструктурних об'єктів тощо. Щодо зовнішньої торговельної політики ЄС, то можна стверджувати, що ЄС націлений на економічну співпрацю з країнами Східної Європи та Росією. Свідченням цього стало підписання Східного партнерства, що націлене на співробітництво з Україною, Грузією, Молдовою, Азербайджаном і Вірменією, а також, можливо, з Білорусією за умов демократизації білоруського суспільства та наближення до стандартів ЄС. В перспективі планується створення між цими державами зони вільної торгівлі, безвізовий режим, та включення цих країн до європейської енергетичної системи в рамках формування єдиного вільного ринку енергоресурсів. Таким чином, мова йде саме про майбутнє торговельно-економічне партнерство, а не європейську інтеграцію [2, с. 24]. Зважаючи на всеохоплюючий характер світової економічної кризи, уряд Китаю оголосив про запровадження власного плану підтримки економіки на період до 2010 р., вартістю у 585 млрд дол., основною метою якого буде лібералізація фінансового сектору, зниження податкового навантаження, зростання соціальних витрат. Зовнішньоторговельна політика Китаю свого курсу не змінюватиме [8, с. 12].

Для подолання економічної кризи та всіх негативних наслідків, потрібно: часткова націоналізація комерційних банків із одночасним посиленням державного контролю за їхньою діяльністю; надання банкам державних гарантій за зарубіжними позиками в іноземній валюті; зобов'язання банків, яким була надана державна допомога, у пріоритетному порядку кредитувати стратегічні галузі економіки; мобілізація заощаджень населення та повернення довіри до банківської системи; комплексна допомога малому та середньому бізнесу. Потрібно акцентувати свою увагу на таких ключових питаннях, як зайнятість населення, заробітна плата, економічне життя, банківська стабільність та обмінний курс.

Висновки. Економічна криза стала досить важливою проблемою сучасного світу. Фінансова криза оголила існуючі проблеми і в Україні. Проте у кожній кризі є як початок, так і своє завершення: після рецесії та, можливо, затяжної стагнації економіки рано чи пізно розпочнеться зростання. Зараз з'явилися реальні можливості переглянути пріоритети та виявити нові можливості.

Література

1. Баранник Л. Б. Основні тенденції соціально-економічного розвитку України в контексті світового розвитку / Л. Б. Баранник, Т. М. Чернавська // Екон. вісн. нац. гірн. унів-ту. – 2009. – № 1. – С. 24–30.
2. Бурлай Т. В. Шокові ефекти економічної конвергенції в розвитку новоінтегрованих країн ЄС / Т. В. Бурлай // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 2. – С. 23–35.
3. Геец В. М. Проблемность структурных трансформаций экономики стран с развивающимися рынками / В. М. Геец // Економіка та прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 54–69.
4. Данилишин Б. Світова фінансова криза – тест для України / Б. Данилишин // Дзеркало тижня. – 2008. – № 38(717). – С. 5–11.
5. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Єрохін. – К. : Вид-во “Світ знань”, 2002. – 528 с.
6. Кретинина Л. В. Глобальный экономический кризис как катализатор фундаментальных экономических преобразований и структурных реформ в Украине / Л. В. Кретинина // Менеджер. – 2009. – № 1. – С. 65–71.
7. Національна стратегія розвитку “Україна-2015”. – К. : “Укр-форум”, 2008. – 53 с.
8. Федулова Л. І. Прогнозування інноваційно-технологічного розвитку економіки як складова вибору стратегії виходу з кризи / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 5–17.
9. Федулова Л. І. Україна в міжнародних рейтингових оцінках : чинник інноваційно-технологічного розвитку / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 39–53.